

РОЗДІЛ IV. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПСИХОДІАГНОСТИЧНІЙ, КОНСУЛЬТАТИВНІЙ ТА ПСИХОКОРЕКЦІЙНІЙ ПРАКТИЦІ

© 2014

С. М. Аврамченко (м. Черкаси)

ПСИХОАНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ПІЗНАННЯ ВНУТРІШНЬОГО КОНФЛІКТУ

Актуальність. Сучасні вимоги до наукових досліджень в Україні поставили низку нових завдань, серед яких – більш якісна підготовка психологів практиків у вищих навчальних закладах. З метою підвищення науково-методичного забезпечення підготовки майбутніх психологів необхідним є опанування ними різними методами психокорекції. Процес виявлення внутрішнього конфлікту, який формується під впливом структурних компонентів психіки, потребує подальшого вивчення внаслідок недостатньої вивченості даної проблеми в науковій літературі.

Сутнісний зміст: у статті представлено огляд теорій психоаналітичного спрямування щодо внутрішнього конфлікту та функційних особливостей несвідомої сфери психіки.

Мета дослідження: визначити психологічну сутність феномену "внутрішній конфлікт" у контексті психоаналітичного підходу.

Ключові слова: Его, Ід, Супер-Его, свідоме, передсвідоме, регресія, конфлікт між Ід та утвореннями Его, конфлікт між Его і Супер-Его, психодинаміка внутрішніх суперечностей, топічна модель психічного апарату, структура психіки.

Дослідження З.Фрейда тісно пов'язані з проблемою пізнання внутрішнього конфлікту. Передусім конфлікт ним вивчався на двох різних рівнях: топіки – конфлікт між системами й інстанціями, та економіки і динаміки – конфлікт між потягами. Наукова позиція Фрейда З. в більшій пов'язана з другим типом роз'яснення, хоч він неодноразово відмічав, що чітку грань між цими двома рівнями встановити непросто. Останнє обумовлене тим, що та чи та психічна інстанція, яка бере участь у конфлікті, не обов'язково відповідає якомусь особливому типу потягів.

У рамках першої метапсихологічної теорії конфлікт виникає, з точки зору топіки, як протиставлення одна одній систем Несвідомого і Передсвідомого-Свідомого, розділених цензурою: це протиставлення співвідноситься з антитезою принципу задоволення та принципу реальності, при якій принцип реальності поривається до панування над принципом задоволення. В 1900 році Фрейдом З. у "Тлумаченні сновидінь" [7] розроблена та описана *топічна модель психічного апарату*, що містить в собі ці три системи: систему несвідомого, систему передсвідомого та систему свідомого. На його думку, між цими системами є межі, які не можна однозначно визначити і які не завжди є діючими. Наприклад, у сні, в стані відносної душевної гармонії і "психічної рівноваги" межі легко стираються, та під час душевних конфліктів ці системи необхідно вважати строго розділеними і окремими сутностями. Підтвердження цього ми знаходимо у Холдера А., який зазначає: "Бажання смерті супернику, наприклад, може прийматися всіма трьома системами, доки цей суперник добре себе почуває, та якщо він захворів (особливо якщо він до того ж є улюбленцем сім'ї), може виникнути конфлікт; за допомогою витіснення бажання може бути відіслане в систему несвідомого" [8, с.243].

Важливо підкреслити, що у топічній теорії психічного апарату ці різні системи утворюють певний континуум, в якому психічні змісти розташовуються або в більш глибоких шарах кожної з систем, або ж ближче до їх поверхні. Система несвідомого знаходиться в найбільш глибокому і недосяжному місці психічного апарату, тоді як система свідомого складає верхню і найбільш доступну її частину. "Таким чином, – відмічає З.Фрейд, – ми уподібнюємо систему несвідомого великому передпокою, в якому, ніби істоти, скупчуються душевні спонуки. До цього передпокою примикає друге, більш тісне приміщення, щось на зразок вітальні, в якій знаходиться свідоме. Однак на порозі між цими двома приміщеннями несе свою службу охоронець, який перевіряє кожну душевну спонуку і не допускає у вітальню, якщо вона викликає його незадоволення. Ви бачите, що немає великої різниці, чи вижене охоронець деяку душевну спонуку з порогу або знову виштовхне його за поріг після того, як вона вже проникла у вітальню... Якщо вони вже добрались і отримали відмову

від охоронця, то це означає, що вони не здатні до усвідомлення; ми називаємо їх витісненими. Однак також і ті спонуки, які охоронець пустив за поріг, не обов'язково стануть усвідомленими, вони зможуть стати такими, якщо їм вдасться повернути до себе погляд свідомого. Тому ми з повним правом називаємо це друге приміщення системою передсвідомого" [1, с.305-306]. Зміст *несвідомого* (передсвідомого) формується із незадоволених інстинктивних потреб, які пройшли процес витіснення, і їх можна розділити на сексуальні, агресивні та "парціальні" потяги. Несвідоме має внутрішнє ядро з інстинктивними бажаннями, які зводяться до найбільш ранніх форм задоволення потягів. З ними пов'язані інші, придушені похідні тих фундаментальних, інфантильних інстинктивних бажань, які були витіснені, оскільки виступали причиною неприємних конфліктів. Коли досягнуто певної точки в індивідуальному розвитку, витіснення інстинктивного бажання або його похідних може відбуватися постійно. Причина витіснення полягає у визваному конфліктом незадоволенні. Таким чином зміст несвідомого постійно поповнюється новими витісненнями. Одночасно інстинктивні бажання несвідомого кожного разу спонукають до створення нових похідних, які, будучи енергетично зарядженими, пересуваються через передсвідоме у свідоме. Фрейд З. вважав катактичні енергії несвідомого "такими, що вільно пересуваються", тобто є енергія потягу, яка приєднується до слідів пам'яті і може без складнощів переноситися з одного уявлення на інше. Формами протікання є зміщення (зсув лібідозного катексиса з одного психічного змісту на інший) і згущення (злиття двох або декількох компонентів уявлення, що володіють одним і тим самим енергетичним зарядом). Ці механізми можна спостерігати у змістах сновидінь, обмовках, помилкових діях.

Холдером А. [8, с.226-265] було узагальнено та описано фрейдівське уявлення про властивості несвідомого, в якому виділено такі категорії, як:

- позачасовість (процеси у несвідомому ніяк не пов'язані з плином часу);
- ігнорування реальності (інстинктивні бажання додержуються виключно принципу задоволення; на дійсність вони не звертають ніякої уваги, тому знаходяться у суперечності з системами передсвідомого та свідомого, де панує "принцип реальності");
- психічна реальність (у несвідомому спогади про реальні події та уявні переживання між собою не розрізняються, так само як абстрактні символи розуміються не як такі – з ними поводяться так, ніби вони являють собою конкретну дійсність);
- відсутність суперечностей ("оскільки бачення суперечностей передбачає певною мірою формальне мислення і відповідну компетентність, такі судження, де з елементами, що входять у протиріччя одне з одним, поводяться так, ніби вони цілком можуть знаходитись поряд один з одним, не доходячи до конфлікту, можуть існувати тільки у несвідомому" [там же, с.248];
- відсутність суперечностей проявляється також у вигляді так званої тотожності протилежностей: "для несвідомого "велике" або "маленьке" – це одне й те ж саме, тому що заперечення йому невідоме" [Там же];
- відсутність заперечень (у несвідомому не може бути заперечень, оскільки для утворення поняття "ні" потрібен процес формального мислення, який опановується індивідом в процесі розвитку, заперечення можливе тільки у сфері передсвідомого й зазвичай вказує на наявність у несвідомому протилежних змістів);
- слова як речі (якщо у двох інших системах топічної моделі широко використовується символічне та абстрактне мислення та завжди зберігається зв'язок між символом та категорією подій, до якої він відноситься, то в несвідомому цього немає: за допомогою витіснення символ займає місце реальної речі, абстрактні слова і роздуми можуть сприйматись у несвідомому абсолютно буквально і конкретно).

Зауважимо, що система *передсвідомого*, на відміну від несвідомого, виникає в результаті індивідуального розвитку людини. Вона має уявлення про причинність та логіку, почуття часу та заперечення подвійного змісту і суперечностей, має властивість до відстрочення, управління та планування. "Невгамовне бажання маленької дитини та наполегливість, з якою вона прагне до задоволення своїх інстинктивних потреб, відображають її нездатність переносити навіть незначну відстрочку в задоволенні безпосередніх інстинктивних бажань (або ж нездатність її поки ще примітивного психічного апарату взяти це на себе). І навпаки, більшість дорослих здатна витримати відстрочку у задоволенні безпосередніх інстинктивних бажань (та навіть певним чином відсутність

задоволення як такого) або ж тільки часткове задоволення потреб" [Там же, с.250]. Дії передсвідомого підпорядковані принципу реальності, який, за Фрейдом, є трансформованим від принципу задоволення. Передсвідоме служить тому, щоб забезпечити, по змозі, доступ у свідоме інстинктивних бажань та зробити їх рухливими заради захисту свідомого від занадто великого психічного незадоволення. Деяким інстинктивним бажанням взагалі дозволено без будь-яких перешкод проникати у передсвідоме та досягати там розрядки, тоді як інші змінюються до того часу, поки не стають прийнятними і більше не входять у суперечність з інтересами самозбереження індивіда, не вступають у конфлікт з його моральними або етичними нормами і не впливають на стосунки зі значимими людьми. Саме в такій діяльності передсвідомого полягає природа компромісних утворень. Передсвідоме разом зі свідомим стає тією частиною психічного апарату, в якому вербальні символи (мова) можуть використовуватись у якості дієвого інструменту для економічного поводження із психічними змістами. Енергія потягів, що в несвідомому вільно переміщується, в передсвідомому зв'язується і в результаті слабне.

Отже, зупинимось коротко на функціях передсвідомого:

- критична оцінка емоційних станів та уявлень до того, як психічні змісти потрапляють у свідоме;
- цензура інстинктивних бажань та їх похідних – те, що виходить із несвідомого, може піддаватись цензурі (або бути відкинутим) всюди, де воно, підвищивши рівень інтенсивності в передсвідомому, створює конфлікти;
- створення структурованої системи пам'яті – спогади про минуле можуть систематично розшукуватись, ідентифікуватись або регенеруватись, тобто їм може надаватись відповідний напрямок, чому передує "система складування", яка забезпечує появу та розпізнання потрібних спогадів, зокрема для такого процесу, як мислення, також допомагає у подоланні проблем, спонукає до фантазування, сприяє індивіду в орієнтуванні у просторі та часі;
- перевірка реальності – здатність передсвідомого розрізнати між тим, що є "ірреальним" (фантазії, спогади, думки і т. ін.) і реальним, яке представляє "матеріальна", "фактична" реальність;
- зв'язування психічної енергії – "здатність стримувати і регулювати велику кількість енергій і контролювати їх устремління до відтоку" [8, с.252], завдяки такому зв'язуванню енергії легше впоратись зі змістами несвідомого, що надходять, а процес зв'язування енергії в передсвідомому приводить до того, що диктаторський характер цих бажань зникає, і в той час, як інстинктивні бажання "вмовляються почекати", передсвідоме шукає шляхи вирішення конфлікту, викликаного насильницьким характером інстинктивних потягів;
- контроль над доступом до усвідомлення та енергетичною активністю – завдання передсвідомого полягає в тому, щоб захистити свідомість від насилля з боку неприємних переживань і утримати суб'єкта від учинків, що могли б створити загрозу його життю, авторитету, самоповазі або його уявленням про моральні цінності, тобто всі ці зусилля направлені на його самозбереження й підпорядковуються принципу реальності;
- право розпоряджатись розвитком афектів – завдяки витісненню передсвідоме має здатність упередити розвиток афекту (наприклад, страху) і його вплив на свідомість, підпорядкувавши собі енергію та зміст інстинктивного бажання;
- використання захисних механізмів – для подолання конфлікту передсвідоме (на відміну від механізму витіснення у несвідомому) використовує захисні механізми, що дозволяють похідним інстинктивних бажань продовжувати свій шлях у свідоме у зміненому вигляді, наприклад, несвідоме агресивне бажання напасти на людину може в результаті проєкції перетворитися у страх піддатися нападу з боку іншого;
- виникнення продуктів уяви;
- симптомоутворення – у разі, якщо витіснення інстинктивного бажання або його похідних залишається невдалим, передсвідоме може добитися компромісу у вигляді невротичного симптому, який індивід сприймає так, ніби він йому нав'язаний, з яким нічого не можна зробити, причому, йому здається, що взагалі на це неможливо вплинути.

У контексті вищезазначеного система свідомого є тим місцем психічного апарату, де психічним змістам надається якість свідомого. Існують різні якості свідомого – від надзвичайно живого, інтенсивного сприйняття зовнішніх подій до короточасних фантазій. Найвищою інтенсивністю володіють, як правило, сприйняття, що виникають поза психічним апаратом, тобто такі, що приходять звідти, де розташована найближча до поверхні частина системи свідомого. Відповідно до змістів, що проникають зсередини психічного апарату, вони попадають в систему свідомого з боку її внутрішніх (наближених до системи передсвідомого) кордонів. Вважається, що коли зовнішні подразники проникають у психічний апарат, вони мають подолати певний поріг збудження перед тим, як зможуть усвідомлено пережитись. Система свідомого охоплює ті проникаючі із передсвідомого змісти, знання про зовнішній світ, а також ті тілесні відчуття, що колись отримали певну ступінь уваги суб'єкта. Після відступу свідомої уваги від цих змістів вони стають передсвідомими. Фрейд З. [2], розглядаючи природу і відмінності несвідомих і свідомих процесів, використав у якості порівняння дитячу іграшку, що за його часів називалась "чудо-записник". Вона являла собою дощечку з поверхнею із целулоїду або пластикової плівки, під якою знаходиться маса із воску чи іншого пластичного матеріалу, що легко деформується. Пишуть на дощечці олівцем чи грифелем. Якщо прозору поверхню відділити від матеріалу, що знаходиться під нею, зображення зникне і на дощечці можна знову робити нові малюнки. Сам слід від написаного залишається на дощечці і за доброго освітлення його можна прочитати. В даному випадку воскова дощечка порівнюється з частиною психічного апарату, яка зберігає враження поза свідомістю, тоді як чиста поверхня за цією аналогією, відповідає системі свідомого.

Система свідомого має багато спільних рис з передсвідомим: процес дослідження реальності, а також та обставина, що в обох системах панує принцип реальності, який суперечить принципу задоволення.

Важливо також відмітити, що структурна теорія психічного апарату, яку представив Фрейд З. у 1923 році, містить такі поняття, як Ід (Воно), Его (Я) та Супер-Его (Над-Я). Ід, за З.Фрейдом, містить все, що є присутнім при народженні, все, що закріплено в конституції організму і більше того – інстинкти, породжені соматичною організацією, які знаходять в Ід перше психічне вираження у невідомих нам формах [3]. Засновник психоаналізу представив Ід як темну, недосягну частину нашої особистості. Це утворення Фрейд порівнює з хаосом, казаном, що повен бурхливих пристрастей, наповнений енергією інстинктів, не має ніякої організації, не виробляє колективної волі, а тільки лише прагне до задоволення потреб інстинктів, що підпорядковуються дотриманню принципу задоволення.

Холдер А., аналізуючи роботу Фрейда З. "Новий цикл лекцій до вступу в психоаналіз" (1933), зазначає: "...психічний конфлікт не може виникати в Ід – скоріше він являє собою результат впливу інших структур, зокрема Его, в якому переживаються подібні конфлікти і де робиться спроба вирішити їх тим чи іншим чином. Далі мова йде про те, що Ід не займається випробовуванням реальності і не розрізняє небезпечні ситуації – це означає лише те, що Ід не створює афекти, і, головне, не породжує страху" [8, с.248]. Серед трьох структур, з яких складається психічний апарат, Его займає найважливіше місце та є центральним поняттям структурної теорії. "Его вважається тією інстанцією, що шукає (та знаходить) вирішення конфліктів, якщо вони якимось чином торкаються вимог потягів, ідеалів та очікувань Супер-Его чи реальної зовнішньої ситуації" – відмічає Холдер А. [там же, с.261].

На думку Фрейд А., Его є тією посередницькою ланкою, що дає можливість розглянути два інших утворення [5]. Метою Его є постійне утримання інстинктів у бездіяльному стані за допомогою захисних заходів, що покликані зробити безпечними власні кордони. Вона відмічає, що Его знаходиться у конфлікті не тільки з тими похідними Ід, що прагнуть пробитись на його територію заради доступу до свідомості та досягнення задоволення, а також не менш енергійно та активно захищається від афектів, пов'язаних з цими інстинктивними імпульсами. "Долаючи вимоги інстинктів, Его в першу чергу має владнати справу з цими афектами. Любов, пристрасть, ревності, розчарування, страждання та печаль є супутниками сексуальних бажань; ненависть, гнів та лють супроводжують імпульси агресії..." [5, с.136]. В окремі періоди життя і у відповідності до своєї структури індивідуальне Его вибирає то один, то інший засіб захисту – як для подолання конфлікту з інстинктами, так і від вивільнення афекту. Его (за Фрейд А. [Там же, с.145]) має в своєму розпорядженні ряд захисних механізмів в конфліктах із похідними інстинктів та з афектами: регресію;

витіснення; формування реакцій; ізоляцію; знищення; проекцію; інтроекцію; спрямування проти себе; обертання; сублімацію (або зміщення інстинктивних цілей).

Фрейд А. пропонує концепцію ліній розвитку суб'єкта [6, с.58-75], що відображають поступовий рух дитини від залежних, ірраціональних, детермінованих Ід відносин до зростаючого панування Его у внутрішньому та зовнішньому світі. Ці лінії А.Фрейд назвала історичними реаліями, які, якщо їх розглядати у сукупності, створюють картину індивідуальних досягнень дитини або, з іншого боку, її невдач у розвитку особистості.

Таким чином, дане дослідження дає підстави на висновок, що внутрішній конфлікт психіки обумовлюється глибиннопсихологічними факторами, які приховуються на латентному рівні і мають як мають як прихований, так прямий зв'язок з конфліктогенністю особистості, що проявляється у спілкуванні.

Література

1. Freud A. Defense Mechanisms: Encyclopedia Britanika, v.7., London, P.172-173.
2. Freud S. "Selbstdarstellung" (1925a). G.W.XIV,7.
3. Freud S. Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse (1933). G.W.XV, 84.
4. Райх Вильгельм. Анализ личности. –М.: «КСП+»; СПб.: «Ювента», 1999. –333с.
5. Фрейд Анна. Теория и практика детского психоанализа. М.: ООО Апрель Пресс, ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 1999. –Т.1. –384 с.
6. Фрейд Анна. Теория и практика детского психоанализа. М.: ООО Апрель Пресс, ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 1999. –Т.2. – 400 с.
7. Фрейд З. Толкование сновидений. - К.: Здоровья, 1991. — 382 с.
8. Энциклопедия глубинной психологии. Том I. Зигмунд Фрейд: жизнь, работа, наследие. – М.: ЗАО МГ Менеджмент, 1998. –800 с.

© 2014

И. С. Бородина (г. Донецк)

ДЕЗИНТЕГРАЦИЯ ПСИХИКИ БОЛЬНЫХ ШИЗОФРЕНИЕЙ

Постановка проблемы. Шизофрения – одно из самых распространенных психических заболеваний и в то же время мало изученное. Больных шизофренией насчитывается примерно 1-2% от населения Земли. И почти во всех странах этот показатель одинаков. Психиатры всего мира изучают данное заболевание в течение последних 150 лет, однако этиология и патогенез до сих пор не ясен. Опыт глубинного анализа больных шизофренией (Э. Берн, А. Брилл, Г. С. Салливан, З. Фрейд, К. Г. Юнг, К. Ясперс) показывает значимость психогенеза в возникновении заболевания, что предполагает возможность профилактического и психотерапевтического воздействия на психику пациентов с психозом.

Целью статьи является анализ роли психологических механизмов в процессе дезинтеграции психики больных шизофренией.

Изложение основного материала. Психиатры шизофрению называют «дельфийским оракулом» психиатрии, так как в ней концентрируются масштабнейшие проблемы человеческой психики. Этот психоз – в связи с богатством переживаний больных – называют также королевской болезнью [3, с. 5]. Шизофренное переживание многообразно и непонятно, его характеризует «инаковость», странность, его часто сравнивают со сновидениями. Между переживаниями во время сновидений и шизофренными переживаниями существует только количественное различие. О. Блейлер утверждает: «Одним из важнейших симптомов шизофрении является преобладание внутренней жизни и активное отгораживание от окружающего мира. В тяжелых случаях этот уход оказывается настолько полным, что больные живут как бы во сне» [4, с. 35].

Течение шизофрении иногда сравнивают с пожаром, который сначала вспыхивает, во второй фазе горит спокойнее и угасает в третьей, оставляя после себя прах и пепелище. Шизофренический процесс